

NAISET ARJEN TAITAJINA

Miina Sillanpään perintö ja naisten näkymätön työ

Sisältö

Palvelutyö pyörittää yhteiskunnan rattaita

Kaikkihan siivota osaavat – vai osaavatko

Ruokapalvelun ammattilaiset hoitavat kansanterveyttä

Kuka meidät hoitaa vanhuksina

Palvelutyö pyörittää yhteiskunnan rattaita

Miina Sillanpään elämäntyö kosketti naisia, lapsia, koulutusta ja ennen kaikkea palvelutyön merkitystä perheiden hyvinvoinnissa. Ennen lapset, sairaat ja vanhukset hoidettiin kotona. Perheet kokoontuivat töiden lomassa yhteisille aterioille useita kertoja päivässä. Pyykit pestiin ja lattiat kuurattiin. Kasvimaat kitkettiin ja sadot säilöttiin. Kodeissa riitti palvelutyötä niin omalle väelle kuin palkollisillekin. Nyt piiat ja palvelijattaret ovat kadonneet. Kodeissa tehty palvelutyö on siirtynyt yhteiskuntaan.

Miten Minna Sillanpään periaatteet sopivat tähän päivään? Mikä on palvelutyön merkitys nykypäivänä? Miina Sillanpään Seura on halunnut seminaarisarjalla nostaa esiin naiset arjen taitajina, parantaa palveluammattien arvostusta ja osoittaa palvelutyön merkityksen hyvinvointiyhteiskunnassa. Kolmen seminaarin sarjassa pääsivät näyttämölle *siivouspalvelu* vuonna 2008, *ruokapalvelu* vuonna 2009 ja *vanhustyö* vuonna 2010. Tämän julkaisun sisältö on koottu kunkin kolmen seminaarin esityksistä.

Kaikki kolme seminaaria paljastivat todellisia arjen ihmeidentekijöitä. ”Näkymättömät naiset” loivat hyvinvointia pienellä palkalla, niukoilla määrärahoilla, mutta rautaisella ammattitaidolla ja työstään ansaitusti ylpeinä. Päätäjinä ja kansalaisina meidän kaikkien olisikin oivallettava, ettei palvelutyö voi olla vain kustannus ja jatkuvan säästön kohde. Se on sijoitus hyvinvointiimme.

Palvelutyö on valitettavan huonosti arvostettua, mutta välttämätöntä. Välttämättömyys huomataan usein vasta, kun palveluissa jokin pettää. Ajatellaanpa vain, millaisia seurauksia palvelutyön puuttumisesta koituisi pikkulasten, koululaisten, opiskelijoiden, työssäkäyvien ja vanhusten terveyteen ja hyvinvointiin sekä laajemminkin yhteiskunnan ja työelämän rattaiden pyörimiseen.

Kaikkihan siivota osaavat – vai osaavatko

Onko siivoaminen vain välttämätön paha, kysyi Miina Sillanpään Seuran puheenjohtaja *Ulla Numminen* avatessaan ensimmäisen ”Naisten näkymätön työ” seminaarin. ”Siivoaminen – mikä tunteita herättävä aihe! Siivoaminen – tai siivoamatta jättäminen koskettavat meitä kaikkia.”

Miina Sillanpää ansaitsi nuorena naisena elantonsa paitsi tehtaantyöläisenä myös palvelijattarena, piikana. Tuohon aikaan 1800-luvun lopulla herrasväellä oli tavallisesti useampiakin palkollisia, keittäjä, sisäkkö ja piika, jolle kuuluivat raskaimmat työt kuten lämmittäminen ja siivoaminen.

Ajat ovat muuttuneet. Nyt herrasväkikin siivoaa itse ja siivoamisesta on tullut ammattimaista toimintaa.

Siivotaan kotona!

Kodeissa siivoaminen on varmasti rahan jälkeen eniten keskusteltu – ja riidellytkin aihe. ”Taas täällä on kauhea siivo... Kenen vuoro siivota... Kuka vie matot ulos... Onko tuo meidän muija siivoushullu...Joulusiivouskin pitäisi tehdä...Siivoaminen vaikuttaa olevan välttämätön paha.”

Toisaalta siivoaminen tai siisteys on hyve. Yllätysvierailta pyydellään anteeksi siivoamattomuutta, siivotaan kun vieraita on tiedossa tai siivotaan juhlia varten. ”Hiiripä ystävät kutsuivat kestiin, lattiat laastiin portaat pestiin”, kertoo jo vanha lastenloru.

Siivoaminen voi olla myös ilo tai nautinto. Saa antaa lialle kyytiä. Palkkioksi siivoamisesta voi suoda itselleen vaikka kahvikupillisen.

”Luotettavat palvelijat”

Kodin piiristä siivoaminen on yhteiskunnallisten muutosten myötä siirtynyt työpaikoille, laitoksiin, tehtaisiin ja yrityksiin. Kehitys on ollut sama kuin hoiva- ja huoltotyössä: Kyllähän kaikki naiset hoitaa osaavat ja keittää ruokaa ja siivota ja... Tästä asenteesta juontuvatkin sitten monet alan ongelmat, suhtautuminen, arvostus, palkkaus jne.

Alan koulutuskin tukee asenteita. Mari Käyhkön tutkimuksen mukaan palvelualan koulutusta ammattioppilaitoksissa luonnehtivat naiseus ja työväenluokkaisuus. Tyttöjä koulutetaan työelämään alaisiksi, näkymättömiksi, matalapalkkaisiksi suorittajiksi, joiden tehtävä on palvella ja olla toisia varten. Ammatissa tulee olla täsmällinen, rehellinen, luotettava ja vastuuntuntoinen, ahkera, työteliäs ja tehokas, sisukas ja sitkeä, itsenäinen mutta kuuliainen ja joustava. Ja ammattiyhpeyttäkin koulutuksessa korostetaan.

Siivous on välttämätöntä

Mitä hyötyä siivoamisesta on? Miksi se on tarpeellista? Siivouksen tarpeellisuus näkyy selvästi kodeissakin, kotitapaturmien ehkäisyssä ja yleisessä viihtyisyydessä sekä erityisesti astmaatikon hyvinvoinnissa.

Ammattimainen siivoaminen on vieläkin vakavampi asia. Mitä jos yrityksissä jätettäisiin siivoamatta? Vaikuttava esimerkki viime ajoilta on Napolin kaupunki, jossa jätteen kuljetus – siivoaminen laajemmassa mittakaavassa jäi mafian kiistojen vuoksi tekemättä. Koko kaupunki lamaantui. Lehdet otsikoivat tilannetta jätekriisinä ja kaaoksena.

Entä mitä siivoamattomuus aiheuttaisi elintarvikesektorilla? Hygienian puute vaikuttaisi massojen terveyteen sekä Suomessa että globaalisti. Mitä vaikutusta olisi puutteellisella puhtaudella sairaaloissa, laitoksissa? Ei tarvitse kuin ajatella nopeasti leviäviä viruksia. Kysymys on kirjaimellisesti terveydestä, elämästä ja kuolemasta.

Missä määrin työtapaturmat lisääntyisivät, jos siivoaminen laiminlyötäisiin tehtaissa, rakennuksilla ja työmailla. Miten kävisi elektroniikkateollisuuden, jossa pieni pölyhiukkanen saattaa turmella koko valmistettavan tuotteen.

Siivoaminen on välttämätöntä työtä, vaikka usein näkymätöntä. Siivous pitäisi selvemmin nähdä tuotannontekijänä eikä vain kustannuseränä, helposti ulkoistettavana, aliarvostettuna palveluna. Alan tärkeys on toisaalta kyllä jo havaittu, erityisesti pahenevan työvoimapulan vuoksi. Siivoustyön tehostamiseen on kiinnitetty jo pitkään huomiota: Siivousvälineitä, -aineita ja -menetelmiä kehitetään, työn ergonomiaa parannetaan, rakennus- ja sisustusmateriaaleissa panostetaan helppohoitoisuuteen jopa itsestään puhdistuviin pintoihin jne. Alan palkkaus vain laahaa jäljessä eikä työn rasittavuutta ole pystytty poistamaan

Ketkä meille siivoavat?

Siivouspalvelulla tarkoitetaan tilojen, koneiden ja laitteiden ammattimaista puhdistamista. Siivouksella pidetään yllä ja lisätään elinympäristön terveellisyttä, turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Samalla pidetään huolta myös ihmisten terveydestä sekä kiinteistöjen ja tilojen kunnosta.

Ketkä meille siivoavat? Kelpaako siivoojaksi kuka vaan? Tästä aiheesta keskustelivat palvelujohtaja *Liisa Pusa* ja siivooja *Hannele Baktari* SOL Palvelut Oy:stä.

Siivouspalvelut on kasvava ala. Siivoojia on Suomessa yli 50 000, sairaala- ja hoitoapulaiset mukaan lukien yli 76 000. Siivooja on naisten kolmanneksi yleisin ammatti, edelle menevät vain myyjä ja sihteeri.

Siivousta voidaan luonnehtia nuorten miesten ja vanhenevien naisten sekä maahanmuuttajien ammatiksi. Siivoojista viidesosa on nuoria 15–24-vuotiaita ja saman verran on yli 55-vuotiaita. Koko väestössä nuoria on kymmenesosa ja yli 55-vuotiaita työllisiä 16 prosenttia. Maahanmuuttajien määrää siivousammattissa ei tilastoida, mutta siivoaminen on yleisesti heidän ensimmäinen ammattinsa Suomessa.

Ennen vanhaan siivoojat olivat piikoja tai palvelijattaria. Nykyisiä ammattinimikkeitä ovat siistijä, laitoshuoltaja, toimitilahuoltaja jne. Puhutaan puhdistuspalvelu- tai kiinteistöpalvelualasta. Siivoojat työskentelevät laitoksissa, toimistoissa, myymälöissä, hotelleissa, laivoissa, sairaaloissa, elintarvike- ja muussa teollisuudessa, rakennuksilla... yleensä kaikkialla, missä liikumme. Siivouspalveluja hankitaan yhä enenevästi myös koteihin.

Siivoojien arvostusta on varaa parantaa

Siivous on aliarvostettua. Sitä pidetään fyysisesti raskaana sekä heikosti organisoituna ja huonosti johdettuna naisten työnä, vaikka se on kaikkien terveyden ja hyvinvoinnin kannalta välttämätöntä ja arvokasta.

Suomen Kuvalehden tekemässä ammattien arvostustutkimuksessa vuodelta 2007 siivoojan ammatti oli sijalla 135 ja sairaala-apulaisen sijalla 85. Ammatteja luettelossa oli 381. Edelliseen, vuonna 2004 tehtyyn tutkimukseen verrattuna siivoojan ammatti oli kuitenkin nopeiden nousijoiden joukossa: Arvostus oli noussut 69 pykälää sijalta 204 nykyiselle sijalleen. Onko arvostus siis nousemassa?

Ihmiset kyllä arvostavat hyvää siivousta ja puhdasta työympäristöä. Harva kuitenkaan toivoo tai suosittelee lapselleen siivoojan ammattia. Eikä siivoojan työ nuorten koulutustoiiveissakaan ole kovin houkutteleva: Vuonna 2006 noin yksi promille eli vain 72 nuorta 60 000 ammatilliseen koulutukseen hakijasta halusi ensisijaisesti siivousalalle.

Siivoojan ammatin arvostusta on esitetty kohotettavaksi mm. imagokampanjoin. Harvoin sen sijaan on esitetty työolojen kehittämistä, aseman kohentamista työyhteisössä tai kunnollista palkankorotusta.

Tuottavuutta siivoojien selkänahasta

Työtahti ja samaan aikaan työuupumus ovat lisääntyneet siivousalalla selvästi. Työtahdin kiristyminen näkyy siivottavan alan kasvuna. Siivoojien määrä oli 1990-luvulla supistunut 100 000:sta 52 000:een, vaikka siivottava pinta-ala oli kasvanut yhdeksällä prosentilla pelkästään vuosina 1995–98. Siivoojien työoloja koskevissa tutkimuksissa nousevat toistuvasti esiin työn raskaus, työperäiset sairaudet, kuten tuki- ja liikuntaelinsairaudet ja ihotaudit sekä ammatissa melko usein esiintyvät mielenterveysongelmat.

Toisaalta siivoustyön tuottavuutta on pyritty parantamaan kehittämällä työmenetelmiä, puhdistuskemikaaleja ja pintamateriaaleja.

Siivousta ulkoistetaan yrityksille

Viime vuosikymmeninä siivoustyötä on ulkoistettu teollisuusyrityksistä, laitoksista ja jopa sairaaloista. Vastaavasti siivousalan yritykset ovat lisääntyneet, nyt niitä on yli 26 000. Lukuun on lisättävä vielä yhden hengen mikroyritykset, joiden määrä on kotitalousvähennyksen myötä kasvanut nopeasti. Siivousalan yritysten liikevaihto vuonna 2006 oli jo 1,4 miljardia euroa ja kasvu noin 10 prosentin verran vuodessa.

Siivoojista on pulaa. Siivoojien rekrytointitilaisuuksia järjestetään eri alueilla tiuhaan tahtiin. Siivousalan yritykset järjestävät maahanmuuttajille perehdytyskoulutusta ja jotkut yritykset ovat rekrytoineet henkilöstöä ulkomailta.

Siivoojia koulutetaan

Siivoaminen on ammattitaitoa vaativaa, melko teknistäkin työtä. Silti edelleen elää myytti, että jokainen nainen osaa siivota, että siivoaminen olisi naisille luontainen taito, kuten lastenhoito tai ruuanlaitto. Ennen vanhaan herrasväki opetti piikansa siivoamaan. Nykyisin on tarjolla siivousalan koulutusta, mutta se ei houkuttele. Siivousalan tutkintoja nuoret ja aikuiset suorittavat vain noin 800 vuodessa. Jos siivousalan työvoimaa uusinnettaisiin koulutetulla työvoimalla, kuten esimerkiksi metallialalla tai rakennustyössä, se edellyttäisi yli 3000 tutkintoa vuosittain.

Siivousalan yritykset käyttävät runsaasti aikaa henkilöstönsä kouluttamiseen. Esimerkkinä: Eräs suurehko, noin 8000 henkeä työllistävä siivousalan yritys laatii jokaiselle työntekijälle osaamisselvityksen ja sen perusteella koulutus suunnitelman. Koulutusohjelmassa on 1100 tilaisuutta vuosittain ja osallistujia 10 000. Suurehkoissa yrityksissä siivousalalla on myös etenemismahdollisuuksia.

Siivoustyössä on aliarvostuksesta huolimatta hyviäkin puolia monen työntekijän mielestä. Työssä on vapautta ja joustoa. Usein voi itse pitkälti päättää, miten työnsä suunnittelee ja tekee, työn jäljestä on itse vastuussa ja työaika voi usein joustaa perhetilanteen mukaan.

Yhteiskunnan uusi piikaluokka

Miina Sillanpää näki ja koki palvelijattarien kohtaamat epäoikeudenmukaisuudet. Kaikki palvelijattaret eivät onnistuneet saamaan perhettä, jossa heitä arvostettiin ja jossa heille taattiin hyvään elämään kuuluvat asiat. Miina Sillanpää käynnisti Palvelijataryhdistyksen ja toimi vähäosaisten etujen valvojana. Lopulta hänet tunnettiin nimellä Piikakenraali. Hän jatkoi matkaansa kansanedustajaksi ja lopulta ensimmäiseksi naisministeriksi.

”Miina Sillanpään vuosista on kulunut aikaa. Silti osa tuon ajan ongelmista on edelleen tuttuja”, totesi yhteiskuntasuhteiden sihteeri *Katja Veirto* Palvelualojen ammattiliitosta PAM:sta. Ne heijastuvat ehkä vain uusin tavoin. Palvelijoita tai kotiapulaisia on yhä. Heidän työehtosopimuksensa eivät ole edes paikallisia, vaan aidosti yksilöllisiä. Rinnalle on tullut uusia palveluammatteja, joissa palkkaukseen, oikeudenmukaisuuteen ja kohteluun liittyvät asiat ovat kipeän ajankohtaisia. Siivoojien, lähihoitajien, myyjien, kiinteistöalan työntekijöiden tai hotelli- ja ravintola-alan työntekijöiden ammattitaito perustuu osaamiseen ja hyvään asiakaspalveluun. Kuitenkin nämä ovat matalapalkka-aloja ja toimivat usein myös epävakaisin työsuhtein.

Osittain olisi uuden Miinan tarvetta, vaikka ammattijärjestöt pitävätkin jäsentensä puolia ja monia yleissitovia lakeja on saatu aikaiseksi. Palavasieluisuus nostaisi ongelmakysymyksiä keskusteluun ja saisi muut ryhmät miettimään palveluammattien oikeutusta kelvolliseen toimeentuloon.

Nuoret eivät tunne työehtoja

Palveluammattien perustyön haasteet ovat mittavia. Suomessa on luottamusta lakiin ja sen toimivuuteen, mutta esimerkiksi siivoojien kohdalla laki ei kaikin muodoin toimi arjessa. Osa siivousryityksistä on pieniä ja niissä palvelusuhteen ehdot vaihtelevat. Kun ammattia pidetään ns. sisäänituloammattina tai opiskelijoiden ja ulkomaalaisten ammattina, jotkut yritykset tulkitsevat työehtoja väljästi. Nuoret ja ulkomaalaiset eivät välttämättä tunne kaikkia työsuhteiden ehtoja eivätkä kykene pitämään puoliaan. Isommat yritykset toki noudattavat yleisiä lainalaisuuksia.

- Siivoojista iso joukko on pätkätöissä. Pätkätöistä kertyy palkkaa keskimäärin 700 euroa kuukaudessa. Kokopäiväiset ansaitsevat noin 1500 euroa (2007).

Lakien ja hyvän työnantajakäytännön mukaan työntekijälle pitää taata koulutusta, terveydenhuolto, osallistumismahdollisuudet sekä kohtuullinen palkkataso. Työnantajien eettinen ja moraalinen käyttäytyminen ei aina ole vakuuttavaa.

Siivous vaatii ammattitaitoa

Siivoojan työ on usein ilta- tai aamutyötä. Ero kotien ja toimistojen tai laitosten siivouksessa on suuri. Erikoishygieniaa vaativien laitosten siivoaminen edellyttää hyvää osaamista. Toimistojen puhtaanapito on astetta kevyempää riippuen tehdyn sopimuksen vaativuudesta. Kotisiivous voi olla henkisesti varsin kuluttavaa, jos perheen jäsenet ovat koko ajan läsnä valvojina ja opastajina. Suurin haaste tulee kiireestä: On ehdittävä ja kiireen tai tehokkuuden varjolla laatu kärsii. Siivoojan on kerta kerralta itse löydettävä keinot sovittaa yhteen aikataulut ja siivouksen laatu.

Suomen perustuslaissa on uusia sosiaalisia oikeuksia, jotka korostavat perusopetuksen ja toimeentulon merkitystä, työolojen riskitekijöiden ennakointia ja työllisyyden tukemista. Siivoojat joutuvat konkreettisesti mittauttamaan taloudellisia suhdanteita. Toki on paikkoja, jossa siivouksesta ei voi luopua eikä ihmisiä irtisanoa, vaikka taloudellinen tilanne kiristyy.

Puhtaus on elämän perusta. Sen merkitys on alitajuisesti oivallettua ja vahvasti hyvinvointiin vaikuttavaa. Siksi alalle suunniteltu koulutusohjelma on vaativa ja vahvaa tiedollista osaamista korostava sekä melko pitkä.

Viimeaikainen kehitys on korostanut palvelualojen merkitystä. Osa nuorista hakeutuu näihin käytännön ammatteihin, koska työnsaanti on taattua. Lisäksi joillakin käytännön aloilla palkkaus alkaa olla hyvä, koska työvoimasta on pulaa. Putkimies tai muurari päihittää keskimäärin palkassa insinöörin. Myyjät ja sihteerit sekä kodinhoitajat ovat asioiden organisoijia ja taitavia moni osaajia. Siksi he ovat tosi tarpeellisia.

Suomi koulutti vuosikymmeniä ihmisiä korkeakoulututkintoihin. Nyt kysyntää on arjen taitajista, näistä näkymättömistä naisista. Arvojen myllerrys on tervetullut.

Reilut pelisäännöt luovat turvallisuutta

Siivoojien työssään kokemassa turvattomuuden tai turvallisuuden tunteessa on kyse muustakin kuin työturvallisuudesta. Turvallisuuden tunne syntyy yksinkertaisista asioista: Sovitusta pidetään kiinni, palkalla tulee toimeen, menettelytavat ovat oikeudenmukaisia, työssä on mahdollisuus kehittyä ja omaan työhön voi vaikuttaa. Kyse on siitä, että työntekijä voi luottaa työnantajaan. Kun työyhteisössä on reilut pelisäännöt, on turvallisuuskin pitkälti varmistettu.

Siivoojan työn turvallisuuteen tai turvattomuuteen vaikuttaa useita eri tekijöitä, kuten työn kuormitus ja fyysiset olosuhteet, terveydelliset riskit, sosiaaliset ja yhteisölliset olosuhteet, taloudellinen tilanne ja oikeudellinen asema.

Raskas työ kuormittaa

Siivoustyövälineet ovat kehittyneet viime vuosina sekä teknisesti että käyttömahdollisuuksiltaan. Koneet ja laitteet ovat aikaisempaa kevyempiä ja niissä on entistä parempia säätöjä. Työhön perehdytyksessä painotetaan ergonomiaa. ”Koulutetut siivoojat siis tietävät teoriassa, miten pitäisi nostaa, kantaa, pyyhkiä ja mopata. Käytännössä tavat kuitenkin vaihtelevat ja kiireessä hyvätkin opit voivat unohtua”, tietää projektipäällikkö *Anneli Reisbacka* Työtehoseurasta.

Siivoustyö on edelleen pääosin käsin tehtävää lihastyötä. Siivooja kävelee työpäivän aikana pitkiä matkoja ja valtaosa työstä tehdään seisten. Kuormittavia työasentoja on paljon. Lähes kolmannes työajasta työskennellään selkä kumarassa tai kädet hartiatason yläpuolella. Moppaus on siivoustyön yleisimpiä menetelmiä. Oikealla tekniikallakin se on raskasta.

Siivoojan työn fyysiset olosuhteet vaihtelevat suuresti – sairaaloista toimistoihin, tehtaista yksityiskoteihin. Työn fyysisiin olosuhteisiin siivoojilla ei juuri ole vaikutusmahdollisuuksia. Näin ollen työskentelymenetelmiä on sovellettava aina kuhunkin työpaikkaan.

Vaarat vaanivat yksinäisyydessä

Siivoojien työtä tehdään kaikkina vuorokauden aikoina. Työmatka joudutaan tekemään usein joko iltamyöhäisinä tai aamuvarhaisina tunteina, mihin saattaa liittyä turvallisuusriskejä.

On olennaista arvioida työoloihin liittyvät riskit. Tätä edellyttää työturvallisuuslain 10 §, jonka mukaan

”Työnantajan on työn ja toiminnan luonne huomioon ottaen riittävän järjestelmällisesti selvitettävä ja tunnistettava työstä, työtilasta, muusta työympäristöstä ja työolosuhteista aiheutuvat haitta- ja vaaratekijät sekä, milloin niitä ei voida poistaa, arvioitava niiden merkitys työntekijöiden turvallisuudelle ja terveydelle.”

Siivoojan työssä vaarojen arviointi ja työpaikan riskitekijöiden tietäminen on erityisen tärkeää. Työtä tehdään useimmiten vieraisissa tiloissa ja vaarat kohdataan yksin. Kilpailutuksen vuoksi siivoojien työkohteet saattavat vaihtua tiheään. Työpaikkakohtaiseen suojeluun ei ehkä haluta panostaa riittävästi. Siivoojien näkökulmasta turvallisuuden arvioinnissa tarvitaan monia asioita: Parempaa tiedonvaihtoa yritysten kesken, tyyppikohtaisia työolojen arviointeja (esimerkiksi hotellit) sekä työpaikkakohtaisia vaarojen ja riskien arviointeja.

Esimerkiksi huumeiden käytön yleistymisestä koituu vaaratilanteita siivoojille. Työssä voi satuttaa itsensä likaiseen neulaan. Oikeat työtavat ovat tämänkin vaaran välttämiseksi tärkeitä. Roskia ei saa työntää käsin tiiviimmin roska-astiaan, vaikka niin luonnostaan tulisi tehneeksikin.

Siivoojina toimivien maahanmuuttajien turvallisuus saattaa olla uhattuna suoranaisen rasismin vuoksi. Vaaratilanteiden ehkäisemiseksi ja maahanmuuttajien turvallisuuden takaamiseksi julkisille paikoille esimerkiksi metrosiivoukseen on laitettu vain suomalaisia työntekijöitä suomalaisina juhlapyhinä, kuten vappuna.

Siivoojat sairastelevat

Korvattujen sairauspoissaolopäivien perusteella siivoojat ovat yksi eniten sairastavista ammattiryhmistä. Poissaoloja on kolme kertaa enemmän kuin palkansaajilla keskimäärin.

Työn fyysiset olosuhteet näkyvät ammattitautena ja tapaturmina. Suurimman osan poissaoloista aiheuttavat erilaiset tuki- ja liikuntaelinten sairaudet. Toistotyöstä johtuvat jännetupen ja muut tulehdukset ovat siivoojien tavallisia ammattitautien aiheuttajia. Runsas kävely ja fyysisyys näkyvät tapaturmien luettelosta: Kaatuminen, liukastuminen ja esineisiin satuttaminen. Yleisimpiä vammoja ovat sijoiltaan menot ja nyrjähdykset, venähdykset, ruhjevammat, musertumat tai pintavammat ja naarmut.

Siivousaineiden oikea ja turvallinen käyttö on oleellista. Kemikaalialtistuksen aiheuttamat ihottumat ja allergiat ovat siivoojien tavallisimpia ammattitauteja. Lisääntyvä maahanmuutto asettaa uusia vaatimuksia kemikaalialtistuksen ehkäisylle. Siivousta on pidetty yhtenä harvoista aloista, joille voi tulla ilman suomen kielen taitoa. Tämä edellyttää, että työturvallisuuteen ja sitä koskevaan informaatioon kiinnitetään erityistä huomiota. Kaikkien kemikaalien tuoteselosteita ei ole aina mahdollista saada kaikilla maahanmuuttajien kielillä. Mutta ainakin ensiapuohjeet pitää saattaa myös vieraskielisille ymmärrettävään muotoon.

Siivoojat itse pitävät siivoustyön suurimpana haittana työmäärää ja kiirettä. Töiden mitoitus on jatkuva huolenaihe. Vaikka työ ei perustu urakkaan, se on käytännössä urakaluontoista. Ylimoitettut vaatimukset ja jatkuva kiire luovat turvattomuutta ja aiheuttavat epävarmuutta. Näin syntyvä stressi voi olla myös vakava terveysriski, etenkin jos se muodostuu jatkuvaksi olotilaksi.

Työyhteisön ulkopuoliset

Siivoojan työ on usein yksinäistä. Siivooja jää helposti työyhteisön ulkopuolelle. Yritykset keskittyvät entistä enemmän ydintoimintoihinsa, jolloin siivous usein ulkoistetaan. Siivooja ei silloin ole osa sitä työyhteisöä, jonka siisteydestä hän huolehtii. Harvassa paikassa siivooja otetaan osaksi yhteisöä, vaikka olisikin käynyt 20 vuotta samassa paikassa. Joskus siivoojaa pidetään välttämättömänä pahana, joka voidaan kokea jopa työtä häiritsevänä. Ei auta, vaikka toimistossa siivous olisi sovittu työajan ulkopuolelle, kun nykyään ihmiset tekevät paljon ylitöitä. Jopa siivoojan kiusaajia löytyy. Toki monet kokevat siivoojan myös elämää ylläpitävänä ja helpottavana työntekijänä.

Siivoojien oma työyhteisö on siivousalan firmassa, mutta työntekijät eivät juuri näe toisiaan. Työssä viihtymisen ja sosiaalisen turvallisuuden kannalta on tärkeätä, että työtovereilla on mahdollisuus kokoontua yhteen keskustelemaan työstään ja parantamaan tilannettaan. Siivoojan työssä tällainen yhteisöllisyys ei työolosuhteiden maantieteellisen ja fyysisen hajautumisen vuoksi pääse toteutumaan ilman erityisjärjestelyjä.

Siivoojat jäävät usein syrjään myös työyhteisöä koskettavista asioista. Esimerkiksi kriisitilanteissa työyhteisölle annettavaa apua ei ehkä uloteta siivoojiin, vaikka kriisi koskettaisi myös heitä.

Oman piirteensä sosiaaliseen ulottuvuuteen tuo maahanmuuttajien entistä suurempi määrä siivoustyössä. Kielitaidon puutteet aiheuttavat kommunikaatiovaikeuksia ja outo kulttuuri epävarmuutta siitä, osaako toimia odotusten mukaisesti. Tällaiset tekijät lisäävät työntekijän turvattomuutta. On myös tilanteita, joissa maahanmuuttajan oikeuksia tai työsuhteen ehtoja ei noudateta, jolloin työntekijä joutuu suoranaisen riiston kohteeksi. Sosiaalisen turvallisuuden keskeinen edellytys on, että työssä ei joudu syrjinnän kohteeksi. Tehdystä työstä pitää antaa samanlainen arvostus kuin muillekin samaa työtä tekeville.

Ruokapalvelun ammattilaiset hoitavat kansanterveyttä

Julkinen ruokapalvelu (joukkoruokailu) on osa suomalaista ruokakulttuuria. Ruokapalvelujen ansiosta naiset ovat voineet osallistua hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen töissä kodin ulkopuolella. Joukkoruokailu on opettanut meille terveellisen ravitsemuksen periaatteet ja antanut mallia myös suositusten mukaiseen kotiruokailuun. Maksuton lämmin kouluateria on monen lapsen ja nuoren päivän ainoa lämmin ateria nykyperheiden kiireisessä menossa. Julkinen ruokapalvelu hoitaa vanhusten ravinnontarpeen ja rakentaa päiväkotilasten ruokailutottumuksia.

Ammattikeittiöiden ihmeidentekijät

Julkinen ruokapalvelu on pitkälti naisten käsissä, pienipalkkaisten, ahkerien ja ammattitaitoisten naisten. Ruokapalveluesimies *Nina Klinga* Järvenpään kaupungin toimialapalveluista on yksi näistä keittiöiden ritareista ja ihmeidentekijöistä. Hänen tiiminsä tuottaa 900 suositusten mukaista lounasta päivittäin keittiössä, joka alun perin on suunniteltu 250 hengen aterioille.

Tuottavuutta peräänkuulutetaan, kun taloudessa on tiukkaa. Järvenpään vuonna 1995 perustettu ruokapalvelukeskus on lunastanut tehokkuusvaatimukset. Tuotettujen aterioiden määrä on moninkertaistunut samalla kun tekijöiden määrä on lähes puoliintunut 120:stä 70 työntekijään. Ruokapalvelu halutaan pitää kunnan omana työnä ja siksi oma tuotanto ja palvelu ovat kilpailukykyisiä. Ruokapalvelukeskuksen aterian nauttii 20 prosenttia kaupunkilaisista päivittäin.

Kannattavuutta on parannettu yhdistämällä ruoka- ja kiinteistöpalveluja ja kouluttamalla henkilöstöstä moniosaajia. Näin saadaan pieniin palveluyksiköihin henkilöstölle kokopäiväisiä toimia: osa päivästä on ruokapalvelua, osa puhtaanapitoa.

Ammattilypeys kirjoitetaan suurin kirjaimin ruokapalveluhenkilöstön vahvuudeksi Järvenpäässä. Keittiötyö on hyvin organisoitua, reseptiikka toimii ja monitoimilaitteet helpottavat työtä. Työpäivät kuluvat joutuisasti. Työnsä tuloksen näkee heti ja kiitoksen asiakkailta saa välittömästi.

Mutta elämä ei ole tuotantokeittiössä pelkästään ruusuilla tanssimista. Ammattitaitoa tarvitaan, kun raaka-aineisiin on käytettävissä ainoastaan 70 sentin määräraha (vuonna 2009) aterialle kohti ja ateriat on toimitettava tarkan aikataulun mukaan kouluihin ja päiväkoteihin. Tuotantokeittiö on ahdas ja monesti meluisa työpaikka. Ja vaikka laitteita on apuna, raskaita kuormia joudutaan edelleen nostelemaan ja

siirtelemään. Sijaiset ja uudet työntekijät joutuvat kylmiltään remmiin, kun perehdyttämiseen ja opastamiseen ei liikene aikaa eikä henkilöitä.

Nina Klinga näkee omassa esimiestyössään tiimivastaajana monia myönteisiä puolia. Tehtävät ovat monipuolisia ja haasteellisia. Hän suunnittelee työvuorot ja hankkii sijaiset, laatii ruokalistat ja tekee hankinnat, tarkistaa laskut ja pitää budjetin kurissa. Hän osallistuu tarvittaessa myös ruoanvalmistukseen. Hänen mielestään työyhteisö toimii, vertaistukea saa muilta tiimivastaavilta ja oma esimies kannustaa. Maittava ruoka ja tyytyväiset asiakkaat ovat palkkio työpäivän ponnisteluista. Mutta arjessa painaa myös riittämättömyyden tunne. Miten kykenee hallitsemaan kaikki tehtävänsä ja pitämän tiedot ja taidot ajan tasalla? Mistä löytää ammattitaitoisia sijaisia? Miten saisi kuriin lukuisat ”aikavarkaat”, kuten tietokoneviat, tavarantoimitusten takkuilut, viimehetken tilaukset jne.?

Ravitsevaa ruokaa ei valmisteta Facebookissa

Ruokahuolto on naisvaltainen ala ja ongelmana on matalapalkkaisuus niin kuin monella muullakin naisten alalla. Työehtoneuvottelut eivät ole helppoja, kun kuntien talous entisestään tiukkenee. Julkisen ja hyvinvointialojen liitto on ruokahuollon työntekijöiden edunvalvoja. Suomessa on noin 5000 ruokapalvelun valmistuskeittiötä, joissa tehdään 431 miljoonaa ruoka-annosta vuosittain, valtaosa niistä kuntien ruokahuollossa.

Sopimusneuvottelija *Tuula Jauhiainen-Ridell* pitää keittiötyötä raskaana sekä henkisesti että fyysisesti. Palvelutuotannon tuottavuusvaatimukset ovat viimeisten 15 vuoden aikana kiristyneet äärimmilleen. Kustannusjahti, työn tehostamisvaatimukset, kunnallisten palvelujen ulkoistaminen, kuntien talousongelmat, ammattitaitovaatimukset ja kiire syövät työntekijöiden terveyttä. Ruokailujen tarkat aikataulut tekevät työstä helposti pakkotahtista. Raskaiden kuormien siirtely, kuumeisuus ja veto lisäävät fyysistä kuormitusta. Ruoanvalmistus on myös sitovaa. Sitä tehdään keittiössä patojen ja pannujen ääressä, ei etätyönä netin kautta.

Kunnissa säästetään nyt kaikessa

”Kuntataloudessa ei enää kysytä, mistä säästetään. Nyt säästetään kaikessa. Kunnissa on 2000 miljoonan euron rahoitusvaje”, toteaa Vantaa valtuuston puheenjohtaja *Antti Lindtman*. Silti hän vakuuttaa, että jokainen Vantaan koululainen saa joka päivä vatsansa täyteen kouluruokailuissa.

Hän muistuttaa, että kouluruokailu on paljon enemmän kuin vatsantäyttämistä. Ruokailuhetken pitäisi olla nautinnollista yhdessäoloa. Se on tapa- ja ruokakulttuurikasvatusta. Kouluruokailun tärkeän roolin on annettava näkyä kouluissa. Hän toivoo opettajat mukaan istumaan pöytiin lasten kanssa.

Asennemuutoksella voidaan kouluruuan nautittavuutta parantaa ilman, että tarvitaan yhtään lisää rahaa kouluruokailuun. ”Kouluruoan raaka-ainehinta, 60–70 senttiä annosta kohti (vuonna 2008), vääristää kouluruokailusta käytävää julkista keskustelua. Yhtään kouluateriaa ei valmisteta alle viiden euron, jos mukaan lasketaan kaikki kustannukset, työpalkat, laite- ja kiinteistökulut jne.”

Antti Lindtman uskoo, että panostamalla hyvään ravitsemukseen ja kannustamalla kuntalaisia liikuntaan, säästetään terveydenhuoltomenoissa, huoltosuhde ja työllisyysaste paranevat, kun kuntalaiset jaksavat paremmin ja pidempään. ”Näyttää on, että panostus kannattaa myös taloudellisesti.”

Kuntataloudessa perätään tuottavuutta, mutta säästö palvelujen kustannuksella ei ole tuottavuuden kasvua. Uusia ideoita ja tuottavuutta voidaan saavuttaa tukemalla työyhteisöjä. ”Jos teette saman laadun vähemmällä resursseilla, saatte osan tuottavuudesta palkanlisänä”, Antti Lindtman kannustaisi työntekijöitä.

Ruokapalvelu päihittää kotiruokailun

”Päiväkodeissa, kouluissa ja työpaikoilla tarjotut ateriat ovat terveellisiä ja hyvää ravitsemusta tukevia. Joukkoruokailua koskevat suositukset ovat olleet Suomelle viisas tie ja suositukset toimivat käytännössä. Päiväkotien, koulujen ja muiden oppilaitosten ruokapalvelujen määrärahoja ei saa supistaa.” Tutkimusprofessori *Pirjo Pietinen* Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta antaa joukkoruokailulle kansanterveydellisen merkityksen.

1970-luvulta yleistynyt julkinen ruokapalvelu on ollut osaltaan luomassa suomalaisille terveellisen ruokailun mallia. Ja edelleen ruokapalvelussa syödään monesti paremmin kuin kotona.

Päiväkodissa hoidetut kolmivuotiaat lapset syövät useammin tuoreita kasviksia, ruisleipää, puuroa, kalaruokia ja margariinia sekä harvemmin makeita leivonnaisia kuin kotihoidossa olevat kolmivuotiaat. Tarhalapset saivat ruuastaan enemmän proteiinia, kuitua, tiamiinia, kaliumia, magnesiumia ja vähemmän sokeria kuin kotihoidossa olevat lapset.

Pirjo Pietisen mukaan tilanne on ymmärrettävä: ”Kotona on paljon vaikeampi olla tiukkana lasten tahtomisille ja mielihaluille. Tarhassa syödään yhteisen sopimuksen mukaan”.

Suurin sokerin lähde kolmivuotiailla ovat mehujuomat. Sokeria kertyy myös jogurteista, suklaasta, makeisista, jäätelöstä, vanukkaista, hedelmä- ja marjakeitoista, virvoitusjuomista, hilloista ja pöydässä sirotellusta sokerista.

Sokeri vie tilaa terveellisiltä vaihtoehdoilta. ”Sokerilapset” syövät vähemmän ruisleipää ja puuroa, tuoreita kasviksia ja perunaa, rasvatonta maitoa ja kasvirasvavaihteita kuin niukasti sokeria saneet lapset.

Koululounas on nuoren päivän paras ateria

Myönteiset muutokset nuorten ravitsemuksessa ovat mahdollisia, kunhan asiaan paneudutaan ja kunhan vastuuta kantavat kaikki nuorten kanssa toimivat aikuiset. Tällaiseen johtopäätökseen tultiin Sitran rahoittamassa Järkipalaa -hankkeessa. Koulun keittiössä toimivat ammattilaiset pitävät huolen siitä, että ruoka on suositusten mukaista ja maukasta, mutta kouluruokailuun osallistuminen ja viihtyisän ruokailuhetken onnistuminen ovat paljolti kiinni koulun hengestä ja rehtorin ja opettajien asenteista.

Järkipalaa -hankkeessa havaittiin, että nuoret saavat runsaasti sokeria lipittämällä makeita juomia. Valistuksella ja tempauksilla vuoden aikana saatiin nuoret jonkin verran vähentämään makeaa ruokavaliostaan.

Järkipalan tavoitelistalla oli kouluruoan suosion kasvattaminen. Koululounaaseen ilmoitti osallistuvansa päivittäin 71 prosenttia yläkoululaisista. Valistus ei lisännyt ruokailuun osallistujien määrää, mutta koululounaan osuus päivittäisestä energiasta nousi. Koululounas oli ravitsemukselliselta laadultaan nuorten päivän paras ateria.

Kouluterveyskysely (2005–2006) tukee myös kouluruokailun tärkeyttä nuorten ravitsemuksessa. Koululounaalle osallistuvat tytöt ja pojat söivät useammin vihanneksia, hedelmiä ja marjoja, ruis ja näkkileipää, maitoa tai piimää, viiliä tai jogurttia ja juustoja kuin koululounaasta pinnaavat nuoret. Koululounaan laistaneiden poikien ruokavaliossa esiintyi usein ranskalaisia perunoita, perunalastuja, hampurilaisia, pitsaa, lihapiirakoita, makeisia ja suklaata. Tytöt korvasivat pinnatun koululounaan useimmiten makeisilla ja suklaalla.

Ruokapalvelu on eväitä parempi työlounas

Finravinto 2002-tutkimus paljastaa, että aikuisten toimipaikkaruokailu päihittää ravitsemuksellisesti eväät. Sekä miehet että naiset käyttävät ruokapalvelussa enemmän rasvatonta maitoa, broileria, kalaa, lihaa, keitettyjä perunoita, kasvisruokia ja tuoreita kasviksia kuin eväiden varassa työpäivästään suoriutuvat. Työaikainen ruokailu tulisikin järjestään yhä useammalle. On vielä useita toimialoja, joilla ruokapalvelumahdollisuutta ei ole. Eväiden varassa elävät etenkin kauppa- ja palvelutyötä tekevät, selviää Työ ja terveys Suomessa – tutkimuksesta.

Ravitsemushoito säästää sairauskustannuksia

Ruokavalio ja elämäntavat vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin, sairastuvuuteen ja kuolemanriskiin läpi koko elämän. Iäkkäillä ihmisillä elämäntapatekijöiden vaikutus kasautuu. Siksi elämänlaatua, toimintakykyä ja terveyttä ylläpitävä ravitsemus on erityisen tärkeää iäkkäiden ihmisten hoidossa ja huolenpidossa. ETT *Merja Suominen* painottaa vanhusten ravitsemushoidon hyötyjä sairauskustannusten säästössä.

Iäkkäiden ihmisten ravitsemus pitää arvioida säännöllisesti. Arvion tulosten mukaisella ravitsemushoidolla turvataan riittävä energian, proteiinin ja muiden ravintoaineiden sekä nesteen saanti. D-vitamiinilisä, jopa 20 mikrogrammaa päivässä, on tarpeen yli 60-vuotiailla. Aikuisille annettu proteiinin saantisuositus on vanhuksille liian alhainen. He tarvitsevat proteiinia 1,2–2,0 g painokiloa kohti vuorokaudessa. Riittävä proteiinsaanti auttaa ylläpitämään luuston kuntoa, sydän- ja verisuoniterveyttä ja solujen uusiutumista (esim. haavojen paranemista).

Ravitsemushoitoa toteutetaan järjestämällä ruokailutilanne mahdollisimman miellyttäväksi, ruokalistan suunnittelulla ja ruokien rikastamisella sekä käyttämällä täydennysravintovalmisteita. Hollannissa on saatu hyviä tuloksia vanhusten ravitsemuksessa muuttamalla laitosruokailua kodinomaiseksi. Viihtyisyyttä luotiin pöytäliinoilla, lasi- ja posliiniastioilla muovisten tilalla, kauniilla lautasliinoilla ja kukilla. Tarjoilu tapahtui kulhoista pöydissä ja antoi vaihtoehtoja. Henkilökunta istui vanhusten kanssa saman pöydän ääressä, yksi kussakin pöydässä. Lääkkeet jaettiin ennen tai jälkeen ruokailun, ei sen aikana. Ruokailutilanne rauhoitettiin ulkopuolisilta häiriöiltä. Omatoimisuuteen kannustettiin.

Ruokailun kodinomaistaminen paransi vanhusten elämänlaatua: Kipu ja yksinäisyys vähenivät, turvallisuuden tunne parani ja omatoimisuus lisääntyi. Myös kehon paino lisääntyi ja energiansaanti parani.

Huonosti syövien vanhusten ruokahalua voi houkutella tarjoamalla pieniä annoksia, lisäämällä ruoan energiatihyettä rasvoilla ja hiilihydraateilla, tarjoamalla rasvaisia maitovalmisteita ja lisäämällä energiaa ravintovalmisteilla. Hyvä maku on ruoan tärkein ominaisuus.

Joukkoruokailu on laatutyötä

Kunnat tarjoavat noin 440 miljoonaa ruoka-annosta vuodessa. Julkinen ruokapalvelu tavoittaa lähes kaikki suomalaiset jossakin elämän vaiheessa. Valtavien määrien vuoksi julkisen ruokapalvelun hankinnoilla on suuri merkitys elintarvikeketjun yhteiskuntavastuullisuuden toteutumisessa. Ilmastonmuutoksen ehkäisy, energian säästö ja ympäristön vaaliminen ovat kestävien elintarvikehankintojen laatuksiteerejä.

Julkinen ruokapalvelu on määrittänyt elintarvikehankinnoille, ulkoistetulle ruokapalvelulle ja ruokapalvelutuotannolle yksityiskohtaiset ja mitattavat laatuksiteerit, joiden toivotaan lisäävän ateriapalvelujen käyttäjien luottamusta ja edistävän ruokakulttuurin kehitystä.

Johtava konsultti *Saara Syyrakki* FCG Efeco Oy:stä onkin sitä mieltä, että julkinen joukkoruokailu on suomalaista laatutyötä. Viesti laatutyöstä tulisi saattaa sekä ateriapalvelujen käyttäjien että rahoista päättävien tietoon.

Julkinen ruokapalvelun viesti kuluttajalle on, että ammattikeittiöiden henkilökunta on osaavaa ja motivoitunutta. Ruoan ja työn laatua seurataan ja mitataan jatkuvasti asiakkaiden tyytyväisyyden ja ruuan turvallisuuden takaamiseksi.

Viesti päättäjille puolestaan kuuluu: Ruoan valintaperusteeksi on hinnan lisäksi otettava laatu. Elintarvikehankintojen vähimmäisvaatimukset on tarkasti määritelty samoin kuin elintarvikkeita tarjoavien kelpoisuusehdotkin. Osatarjousten mahdollistaminen toisi ruokapalvelujen suunnitteluun lisää joustavuutta ja mahdollistaisi myös pienten lähituottajien tuotteiden pääsyn ruokapalvelujen valikoimiin.

Ruokapalvelutyö on tärkeä osa päiväkodin toimintaa

Helsingin kaupungin sosiaalivirasto tarjoaa ruokaa päiväkotilapsille, vanhuksille, vammaisille sekä päihdehuollon ja lastensuojelun asiakkaille. Sosiaalivirasto valvoo lähes 400 keittiön toimintaa. Suurin osa keittiöistä on nk. komponenttikeittiöitä, joissa ruokaa valmistetaan raaka-aineista, mutta myös valmisruokia ja eineksiä käytetään.

Ruokapalvelupäällikkö *Liisa Airaksisen* mielestä komponenttikeittiö palvelee sosiaaliviraston vastuulla olevia ruokailijoita paremmin kuin keskuskeittiö. Kolme ateriaa päivässä edellyttää, että ruokapalveluhenkilökuntaa on paikalla klo 7-15:30. Henkilökuntaa on helppo saada, sillä osittainenkin ruuanvalmistus kiinnostaa ja motivoi enemmän kuin pelkkä keskuskeittiön ruokien jakelu. Erityisruokavaliot voi toteuttaa helpommin kuin keskitetyssä järjestelmässä. Raaka-aineet voidaan valita mahdollisimman lisäaineettomina. Komponenttikeittiöstä leviävät myös herkulliset tuoksut ruokahalua virittämään. Kun päiväkodeissa on oikea keittiö, lapsilla on mahdollisuus osallistua ruoanvalmistukseen ja saada näin arvokkaita elämyksiä ja kokemuksia – oppia elämää varten.

Hajautetun ruokapalvelun kannattavuus on haaste. Henkilöstö on osattava mitoittaa ruokamäärien mukaan. Henkilöstöltä vaaditaan monitoimisuutta ja moniosaamista, jotta esimerkiksi ruoka- ja siivouspalvelutyöt voidaan yhdistää ja henkilöresurssit käyttää tarkoituksenmukaisesti. Kussakin palveluyksikössä harkitaan tarkkaan, mitkä ruoan osat kannattaa valmistaa itse ja milloin ostetaan valmista. Elintarvikkeiden ostoissa mietitään jalostusastetta sen mukaan, mitä henkilöstöresursseilla ehditään tehdä. Kannattaako ostaa multaporkkanaa, vai valmiiksi kuorittua ja paloitetua?

Ruokapalvelun ohjaus sosiaalivirastossa on palvelun toimivuuden takeena. Siellä syntyvät ruokalistat eri asiakasryhmille. Vakioruokaohjeet helpottavat valmistusta. Hankintaohjeet ja tuotekirjat, budjetti ja kustannus seuranta pitävät toiminnan hallinnassa. Mutta ihmisistä toiminnan sujuvuus ja luotettavuus kuitenkin viime kädessä riippuu. Henkilöstön jatkuva koulutus pitää yllä vastuullista ammattitaitoa ja motivaatiota laadukkaaseen palvelutuotantoon.

Kuka meidät hoitaa vanhuksina

Ikäkatastrofi vai silta tulevaan, kysyi Miina Sillanpään Seuran kolmas naisten näkymätöntä työtä esittelevä seminaari vuonna 2010 ja mietti voisiko vanhusten hoidon synkkiä uutisia ja ankeita tulevaisuuden kuvia muuttaa tekemällä toisin.

”Arjen taitajille on yhteistä työn heikko arvostus ja pieni palkka. Vanhusten hoitotyö ei poikkea tästä. Vanhusten osuus väestöstä lisääntyy. Vanhusten hoidon kauhukuvat kilpistyvät hoitajapulaan ja kylmään valvontateknologiaan”, totesi Miina Sillanpää Seuran puheenjohtaja *Ulla Numminen* avauspuheenvuorossaan.

”Meillä vanhuksia ei arvosteta eikä vanhuutta osata nähdä resurssina. Voisimmeko vanhustyön katastrofin sijaan etsiä asiaan myönteistä näkökulmaa? Voisimmeko rakentaa työyhteisöille nykyistä paremman mahdollisuuden arjen innovaatioihin? Monesti hoitotyöhön saadaan mielekkyyttä vain tekemällä toisin. Aina se ei ole kiinni edes resursseista”, hän kannusti seminaarin osallistujia.

Senioripalvelulaki välttämätön

”Ei ihmistä voi panna kaappiin odottamaan sitä, että valtion talous tasapainottuu”, puuskahti kansanedustaja *Maria Guzenina-Richardson* (sdp) ja piti senioripalvelulakia välttämättömänä takaamaan vanhusten kunnollista hoitoa. Lain valmistelu on saatava viimeistään seuraavan hallituksen ohjelmaan. Lain pitää sisältää oikeus ihmisarvoiseen ikääntymiseen: ”Dementiaa sairastavan on saatava hoivaa ja hoitoa ja ikääntyneen kuntoutusta huolimatta siitä, että jonkun mielestä se ei hyödytä bruttokansantuotetta. Bruttokansantuote ei hyvinvoinnin mittarina kerro henkisestä perinteestä, ajasta, tunteesta eikä läsnäolosta. Se ei ota huomioon, että maailmassa on mummoja ja vaareja, joiden merkitys omille läheisilleen on korvaamaton.”

”Meidän kaikkien moraalinen velvollisuutemme on taistella niiden puolesta, joilla itsellään ei ole voimia taisteluun. Kun valtiontaloudessa on tiukkaa rahan kanssa, ihmisarvo ei näytä merkitsevän mitään, vain budjetti on tärkeä. Palvelusetelit eivät ratkaise vanhusten hoidon ongelmaa. Näennäisesti kauniilla tahtotilalla romutetaan vain välittämisen henki.”

Kansanedustaja Guzenina-Richardson kantoi huolta siitä, että järjestöjen tuottama sosiaalinen tuki ja palvelut joutuvat kilpailutuksessa samalle viivalle yritysten tuottaman palvelubisneksen kanssa. Kilpailusta putoaminen on kuolinisku järjestöille, joilla olisi asiantuntemusta ja tahtoa, mutta ei taitoa laatia tarjouksia eikä voimia menestyä kilpailussa. Hän muistutti, että Suomella on EU:n direktiivien puitteissa mahdollisuus määrittellä tietyt palvelut yleishyödyllisiksi nk. SGEI-luokkaan ja näin suojata ne kilpailutukselta.

”Yhteiskunta on rakennettava niin, että voimme tarkastella sitä kokonaisuutena tuntematta häpeää. Kertooko vanhustenhuoltomme karmivaa totuutta suomalaisen yhteiskunnan tilasta?”

Korkea ikä on ilo eikä katastrofi

”Olemme tottuneet ajattelemaan, että Suomi on hyvinvointiyhteiskunta, jossa vanhoista, sairaista ja heikoista pidetään huolta. Kaikki oikeudet kyllä taataankin lainsäädännössä, mutta mikään ei tunnu toteutuvan käytännössä.” Vantaan apulaiskaupunginjohtajan *Elina Lehto-Häggrothin* mukaan ikäkatastrofi on sanana itseään toteuttava ennuste. Sen mukaan korkeaan ikään liitetään sanat kustannus, vanhusväestön kasvu ja passiivisuus. ”Mutta ikä ei ole ensi sijassa kustannus eikä passiivista olemista. Kun osaamme nähdä hyvän elämän mahdollisuuden, huomamme, että monet asiat ovat myös yksinkertaisempia ja halvempia.”

Elina Lehto-Häggroth tarjosi kolme keinoa ikääntymisen ilon löytämiseen. Ensiksi opetellaan tekemään toisin. Kuntouttava hoito ei tapahdu sängyssä eikä lääkkeillä. Liikunta, hyvä ravitsemus ja yksilön kunnioitus vaativat uutta ajattelua vanhushoidossa. Se vaatii enemmän hoitoresursseja, mutta toisaalta vanhusten hoitajaksot lyhenevät. Se merkitsee vanhustenhoidon osaamista. Se merkitsee tuettua kotihoitoa. Se tarkoittaa omaishoidon kunnollista tukemista. Mielekäs vanhuus johtaa usein myös halvempaan hoitoon.

”Ihmisen hyvä on se mittari, jota vasten tuottavuutta on tarkasteltava. Eikä sen tarvitse olla ristiriidassa hyvän taloudenpidon kanssa.”

Toiseksi pompottelu on lopetettava. Iäkkäät ihmiset tarvitsevat usein taloudellista tukea lääkkeisiinsä, kotihoitoonsa ja sairaalahoitoon. Tuki näihin onkin kohtuullisen kattavaa. Mutta kaiken saa vain hakemalla ja hakumenettelyt ovat todella hankalia, byrokraattisia ja tarvittavien asiakirjojen hankkimiseen kuluu vaivaa ja aikaa. ”Toivottavasti näihin saadaan parannus pian sillä pompottelu ei ole hyvää vanhustenhoitoa.”

Kolmanneksi tuottavuudessa ja voitontavoittelussakin on uuden ajatteluin paikka. Iäkkäät ihmiset joutuvat usein sairaalahoitoon tai muuttavat omaistensa luokse. Useimmiten vanhus itse tai omainen tekee muuttoilmoituksen. Tämän luulisi riittävän, mutta ei. Niin yksityisissä firmoissa kuin kunnallisissa sähkölaitoksissa ja sairaaloissakin on siirrytty ammattimaiseen perintään. Laskut menevät automaattisesti vanhaan osoitteeseen. Osoitteenmuutos on tehtävä joka paikkaan erikseen. Lasku menee entiseen osoitteeseen jopa siitä sairaalasta, jossa vanhus on ollut hoidettavana.

”Muistaakseni laulan”

Vanhusten hoidossa on etsitty monia arjen työtä helpottavia ja vanhusten oloa parantavia käytäntöjä. Yksi näistä on Miina Sillanpään Säätiön ”Muistaakseni laulan” – hanke, jossa hyödynnetään musiikkiterapiaa vanhusten hoitotyössä (Miina Sillanpään Säätiön julkaisu A:10; 2011).

Musiikkiterapia voi olla laulamista, soittamista, musiikin mukaan liikkumista, musiikin kuuntelua, laulujen tekemistä tai niistä keskustelemista. Se on suunniteltu ja tavoitteellinen tapahtumaketju, joka perustuu asiakkaan yksilöllisten tarpeiden, vahvuuksien ja heikkouksien arviointiin. Musiikin synnyttämällä kokemuksilla voidaan saada myönteisiä muutoksia terveydentilaan, taitoihin, ajatteluun, tunteisiin tai käyttäytymiseen. Musiikkiterapia tapahtuu aina koulutetun henkilön johdolla.

”Tutkimusten mukaan melodia ja rytmi edistävät puheen kuntoutumista. Rytmisen kiihoke parantaa myös kävelyä. Taidekokemus luo viihtyisää elinympäristöä, lisää sosiaalista yhdessäoloa ja sitä kautta vanhukset kokevat terveytensä entistä paremmaksi”, totesi musiikkiterapeutti ja projektisihteeri *Sari Laitinen* Miina Sillanpään Säätöstä.

Taide-elämykset virkistävät myös työntekijöitä. Henkilöstö pysyy työssään ja viihtyy entistä paremmin. Heidän ammattitaitonsa kehittyy ja työtyytyväisyys paranee. Taide- ja hoitohenkilökuntien välillä on kuitenkin ideologisia ja asenteellisia eroja, jotka vaikeuttavat taidetoimintaa, sen tutkimusta ja arviointia hoitolaitoksissa.

Musiikin avulla voidaan virkistää ja synnyttää mielikuvia ja muistoja. Musiikki rauhoittaa ja rentouttaa. Musiikilla voidaan ilmentää kulttuurisia arvoja ja vahvistaa identiteettiä. On todettu, että musiikin kuuntelu aktivoi toipumista aivoinfarktista. Kuorolaululla on havaittu olevan monitasoista parantavaa voimaa.

”Muistaakseni laulan” -hankkeessa ohjataan omaisia, vapaaehtoisia ja hoitajia käyttämään musiikkipohjaisia hoito- ja kuntoutusohjelmia. Niillä on vaikutusta uudelleen oppimiseen, elämänlaatuun ja muistiin. Hankkeessa kehitettävän valmennusmallin vaikuttavuus selvitetään tutkimuksen avulla”, *Sari Laitinen* lupasi.

Hankkeen terapiaryhmäläiset kokoontuivat kymmenen kertaa reilun tunnin mittaiseen tapaamiseen. Joka kerrasta koottiin osallistujien palaute ja ryhmäohjaajien arvio. Mielimusiikki oli tärkeää samoin kuin vuorovaikutus ja kohtaaminen musiikin ja siihen liittyvien tehtävien avulla. ”Muistaakseni laulan” on poikunut jo kehittämishankkeen, ”Hoitolaulut”. Siinä luodetaan, miten laulun avulla arjen hoitotilanteita ja kohtaamisia voitaisiin helpottaa, miten vaikkapa valssin tahdissa pesutoimet sujuvat helpommin.

”Muistaakseni laulan” -hanketta toteutettiin Miina Sillanpään Säätön Wilhelmiina-kodissa. Wilhelmiinassa laulettiin, kuunneltiin musiikkia, lähdettiin kävelylle laulaen, laulettiin jumpan yhteydessä ja keksittiin kuhunkin tilanteeseen sopivia sanoituksia.

Vanhusten hoitoa palvelusetelillä

Sitra ja Tampereen kaupunki ovat käynnistäneet vanhusten hoidon palveluseteliprojektin. Projektin esittelijä projektijohtaja *Mari Patronen* Tampereen kaupungilta. Projektilla halutaan kehittää palvelusetelin käyttömahdollisuuksia vanhusten asumispalveluissa, omaishoidon vapaajakson lyhytaikaisessa hoidossa ja säännöllisessä kotihoidossa. On ratkaistava, miten palvelusetelin arvo määritetään tai millaiset laatuvaatimukset palvelusetelipalvelujen tarjoajien on täytettävä. Palvelusetelin käytön pitää olla selkeää ja vertailtavaa niin asiakkaalle, palvelun tuottajalle kuin kunnallekin. Jotta palvelusetelistä olisi hyötyä, sen on tuotava täydennystä vanhusten palveluihin.

Sitran ja Tampereen hankkeessa ollaan rakentamassa sähköisesti toimivaa palveluseteliä, johon liittyy mm. sähköinen palveluportaali ja laskutus.

Projektissa ovat valmistuneet ohjeet, kuinka palvelusetelituottajaksi hakeudutaan ja mitä portaaliin mukaan pääsy edellyttää. Asumispalvelujen tuottajan palveluprofiiliin on kaavailtu mm. seuraavia tietoja: Tarjotun hoidon kuukausihinta, lisäpalvelujen hinta, sijainti ja saavutettavuus julkisella kulkuneuvolla, turvajärjestelmät, ulkoilumahdollisuudet, päivä- ja virkistystoiminta, ravintola ja ateriat, vuokra, sähkö- ja vesimaksut.

Ja näin palveluseteli toimisi käytännössä: Palvelusetelin käyttäjiksi voivat tulla kaikki, jotka täyttävät tehostetun palveluasumisen tai säännöllisen kotihoidon kriteerit ja joille on tehty palvelutarpeen arviointi. Kunnan asiakasohjaaja tarjoaa setelimahdollisuutta, antaa arvion palvelun kustannuksista, välittää tiedon palveluntarjoajista ja selvittää, mitä setelillä saa. Asiakas valitsee mieluisan palveluntuottajan kunnan hyväksymältä palveluntuottajien listalta. Asiakas täyttää tulosestymislomakkeen, jonka pohjalta asiakasohjaaja päättää palvelusetelin myöntämisestä. Palveluseteli määräytyy asiakkaan bruttotulojen perusteella.

Asiakas tekee sopimuksen palveluntuottajan kanssa ja antaa tälle palvelusetelin. Palveluntuottaja laskuttaa kuntaa setelin arvon mukaan. Palvelusetelin ylittävät kulut palvelun tuottaja laskuttaa asiakkaalta sopimuksen mukaan.

Setelistä lisäarvoa

Projektiryhmä uskoo, että palveluseteli pystyy tuottamaan lisäarvoa kaikille ikäihmisten kotona asumista tukeville toimijoille. Kuntalaiselle seteli tuo vapautta valita haluamansa palveluntuottaja. Portaalin avulla kuntalaiset saavat paremmin tietoa siitä, mitä on tarjolla. Kunnan asiakasohjaus parantaa toiminnan tuottavuutta.

Kunnalle seteli tuo lisäarvoa mahdollistamalla ikäihmisten kotona asumisen pidempään. Kustannukset pysyvät paremmin hallinnassa. Yksityinen palveluntuotanto pystyy sopeutumaan kysynnän vaihteluihin kuntaa nopeammin eikä kunnan lisäinvestointeja tarvita.

Palveluntuottajalle seteli puolestaan mahdollistaa pääsyn markkinoille ja toiminnan kasvun, koska setelillä voi tarjota erilaistuvia palveluja kohdennetulle asiakasryhmälle. Kunnan asiakasohjaus toimii tuottajan markkinointi- ja myyntikanavana.

Työ tarvitsee tekijänsä

Suomalaiset ovat Euroopan unionin kiireisin kansa. Me ahdistumme ja stressaannumme työssä. Me nukummekin liian vähän ja huonosti. Suuret ikäluokat ovat eläköitymässä ja me suremme kuka meidät vanhana hoitaa, mistä löydämme työvoimaa vanhustenhuoltoon. Nuorten suhde työntekoon on aivan toinen kuin keski-ikäisillä.

”Tässä kokonaisuudessa on haastetta Suomelle ja erityisesti meille hoitotyön esimiehille”, totesi osastonhoitaja *Jaana Pilvinen* Kustaankartanon vanhustenkeskuksesta. ”Moniin asioihin voimme vaikuttaa. Ne on vain tunnistettava ja otettava puheeksi. Nyt on aika ”tuunata” työpaikka, olla rohkeita, uskaltaa kokeilla ja tehdä jopa virheitä, jotta löydämme uutta nostetta hoitotyöhön”, hän rohkaisi.

Vanhusten hoitoon pitää löytää uutta ideaa ja profiilin nostoa. Vanhustyön haasteellisuus ja siitä syntyvä työn ilo pitää nostaa tämän päivän tekijöille tarjolle. On kunnia-asia työskennellä vanhustyössä.

”Ajatuksissamme yhdistämme vanhukset ja vaipat ikävässä merkityksessä. Yhtä hyvin voisimme ajatella, että vaipat ovat yhtä luonnollinen asia niin elämän alussa kuin sen loppupuolellakin”, Jaana Pilvinen opasti uudenlaiseen ajatteluun. Kustaankartanossa on saatu hyviä kokemuksia maahanmuuttajista henkilökunnassa. Monissa muissa kulttuureissa vanhuksia arvostetaan ja kunnioitetaan ihan eri tavalla kuin

meillä. Myös kosketus ja kädestä pitäminen on luontevampaa. Vanhukset puolestaan suorastaan kisaavat tummaihoisten hoitajien suosiosta.

Jaana Pilvinen rohkaisi hoitamaan työpaikkaa kuin omaa yritystä. On siedettävä epävarmuutta ja nähtävä herkästi tulevaisuuden näkymät. Suuntien tienviitat vain vilisevät silmissä tässä nopeassa tempossa. Vanhat työkalut voi viedä vajaan, niillä ei ole enää käyttöä.

”Emme enää johda muutosta, vaan muutoksessa”, hän kuvaili tämän päivän esimiehen haasteita. Hierarkiat katoavat ja tilalle tulevat verkostoituvat organisaatiot, yhdessä tekeminen nousee arvoonsa.

Toivon johtamista

Uudenlainen johtamiskulttuuri on nostamassa päätään. Puhutaan toivon johtamisesta, nähdään putken toisessa päässä toivoa. Sen mukaan voimme tehdä vanhustenhuollosta vaikka kuinka upeaa. Jaana Pilvinen toivoi työyhteisöltä mielikuvitusta, intohimoa ja luovuutta, mitkä yhdessä tuovat arkeen todellista lisäarvoa. ”Työyhteisöjä tulee rohkaista kokeiluun, vahvistamaan oppimista ja sopeutumista ja ymmärtämään, että poisoppiminen on yhtä tärkeää kuin uuden oppiminenkin.”

Työyhteisöt ovat pullollaan projekteja, prosesseja ja hankkeita – yleensä liian paljon kaikkea. Tällöin sovitut painotukset ohjaavat ja selkeyttävät työn etenemistä. Esimiehen läsnäolo vaatimusten keskellä rauhoittaa ja tasapainottaa. ”Esimiehen pitäisi osata katsoa asioita myös sydämellä ja maalaisjärjellä. Palaute ja kiitos kantavat pitkälle”, Jaana Pilvinen opasti.

Oman värimaailman ideoiminen on osa Kustaankartanon profiilinnostoa. Värit ovat musta, vihreä ja punainen: Musta kertoo täynnä ytyä olevasta mullasta, jossa on voimaa. Takana on hoitotyön historiaa, jolla kasvattaa ja ravita tulevaisuuden työyhteisöjä ja asiakkaita. Vihreä kertoo eloisasta silmusta, joka kasvaa, on nuorekas ja haluaa oppia uutta ja kehittyä. Vihreä kuvaa myös Kustaankartanon vihreää ympäristöä. Punainen kuvaa Kustaankartanon punatiilisiä lämpimiä taloja, lämmintä tunnelmaa sisällä ja rakkautta, jolla asiakkaita hoidetaan. Värien ideointi on ollut yksi keino lisätä kiinnostusta vanhustyöhön niin työntekijöiden kuin alaa opiskelevienkin parissa.

Miksi meillä on tämä vanhusongelma?

YTM *Aulikki Kananoja* pohti seminaarin yhteenvedossaan sitä, miksi me olemme niin uudessa ja oudossa tilanteessa ikääntymisen kanssa. ”No, ennen ei eletty näin vanhaksi. Ne muutamat tervaskannot olivat yhteiskunnan toimivia jäseniä ja raihnaiset pantiin laitoksiin. Nyt nämä vajavaiset ovat keskuudessamme, emmekä oikein tiedä, miten heihin pitäisi suhtautua.”

Elämän alku ja loppu ovat hyvin samankaltaisia ja niiden pitäisi olla yhtä arvokkaita. Niin vastasyntyneen kuin vanhuksenkin avuttomuus tarvitsevat jatkuvaa läsnäoloa.

”Vanhustyössä tehdään jo paljon toisin ja kehitetään uusia inhimillisiä hoitokäytäntöjä. Mutta miksi se ei ole näkyvissä?” Aulikki Kananojan mukaan kyseessä on nk. kulttuurin viivästyminen. Kehitys etenee huimaa vauhtia talouden ja teknologian vetämänä. Sosiaalinen, psyykinen ja humaani kehitys koettaa pinnistellä perässä. Kun ei muuten pärjätä, omaksutaan edes talouden ja teknologian terminologia tuottavuuksineen ja kilpailukykyineen. Mutta ne eivät toimikaan ihmisten kannalta ja siitä syntyvät uutiset, kuinka huonosti asiat ovat.

”On oivallettava, että sosiaalisella, psyykkisellä ja humaanilla kehityksellä on omat toimintalogiikkansa ja tarvitaan omat käsitteet. Jotain kanavaa pitkin pitää kertoa toisenlaista totuutta talousteknologisen totuuden vastapainoksi.”

Aulikki Kananoja muistuttaa, ettei vanhustyön henkilökunta ole talouden ja teknologian lähettäjäitä, vaan osa työyhteisöä vanhusten hoidossa. ”Jos vanhuksissa ja työntekijöissä yhdessä on kylliksi voimaa, liikauttaa se ylintä johtoakin.”